

„GEOVEDY PRE KAŽDÉHO“

Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta,
Katedra fyzickej geografie a geoekológie

a spoluriešiteľské organizácie:

Gymnázium, Ul. Ladislava Sáru 1, Bratislava

Gymnázium na Hubeného ulici, Hubeného 23, Bratislava

Gymnázium Matky Alexie, Jesenského 4/A, Bratislava

MILAN R. ŠTEFÁNIK – VÝZNAMNÝ CESTOVATEĽ.

Najväčší slovenský cestovateľ prvej
polovice 20. storočia

RNDr. František Kele

2009

Milana Rastislava Štefánika (1880 – 1919) ani v čase jeho najväčšej pracovnej a spoločenskej aktivity málokto považoval za cestovateľa. Ani neskôr, po jeho smrti - až na výnimky.

Napríklad na Štefánikovu cestovateľskú dimenziu výrazne upozornil Vladimír Polívka. V publikácii *Korešpondencia Dr. Milana Rastislava Štefánika* hovorí: „Štefánikove cesty boli ozaj svetové, bol plným právom považovaný za veľmi významného a skúseného cestovateľa. Málokto podnikol v živote tak vyčerpávajúce cesty plné dobrodružstva a nebezpečí ako náš Štefánik. Navštívil predsa štyri diely sveta, len Austrália mu bola neznáma.“

Zmienka o Austrálii sa nezakladala na pravde. Aj jej sa Štefánik *dotkol*. Pri návrate z Vavau, cestou do Európy sa zastavil v Sydney. Navštívil astronómov v neďalekej Riverview College, členov austrálskej výpravy s ktorými sa stretol na Vavau.

Z pohľadu stavu a rozvoja techniky v prvých dvoch dekádach 20. storočia sa všetko, čo sa týka Štefánikových ciest javilo *prirodené* a adekvátne technickým možnostiam. Z pohľadu súčasnosti však môžeme hovoriť o jeho výnimočnej cestovateľskej aktivite a cestovateľskej zručnosti. Ani on sám si svoju cestovateľskú zručnosť, s ktorou prekonával kontinenty, *neuviedomoval*. Neprezentoval sa ako „cestovateľ“. Cestovanie vnímal ako prostriedok na dosiahnutie svojich pracovných úloh a cieľov.

Štefánik mal pre svoje výpravy a cesty mimoriadne a silné motívy. Medzi nimi dominantným záujmom bola astronómia. Cesty za pozorovaním Halleyho kométy, za zatmeniami Slnka, študijné cesty kvôli hľadaniu vhodných lokalít na stavbu observatórií a ďalšie motívy *spravili* z Milana R. Štefánika významného cestovateľa.

Ďalším závažným motívom jeho cestovania boli Štefánikove diplomatické aktivity v službách Francúzska, účasť v prvej svetovej vojne a špeciálne pôsobenie v légiách, najmä usilovná činnosť v súvislosti s prípravou nového štátu Čechov a Slovákov.

Porovnajme technické možnosti dopravy v súčasnosti a pred sto rokmi. V roku 1910 cestoval Štefánik loďou z Francúzska (Cherbourgu) cez Atlantik do USA (New York), vlakom do San Francisca, nasledovala plavba do Francúzskej Polynézie (Papeete na Tahiti).

V roku 1913 sa vypravil do Ekvádoru. Z rôznych príčin najprv navštívil Tahiti. Po návrate z Tahiti do USA sa vlakom prepravil do New Orleansu, loďou cez Mexický záliv a Karibské more do Panamy (Colon), vlakom cez Panamskú šiju (prieplav nebol ešte v prevádzke) do Tichomoria (Balboa). Z Balboa loďou do Ekvádoru (Guayaquil) a vlakom do hlavného mesta Quita. V tom čase len zriedka jestvovali pravidelné lodné linky a najmä nejestvoval *presný* plavebný poriadok. Čas strávený na cestách sa počítal na týždne. Napríklad na tejto ceste Štefánik (kým dosiahol Quito) strávil 91 dní (z toho 45 dní na lodiach).

V súčasnosti letecká doprava *robí* svet menším. Let z Viedne do Paríža trvá 2 hodiny, z Paríža do Los Angeles 18, 5 hodiny a do Papeete na Tahiti ďalších 9 hodín. Oproti lodnej trampovej doprave je to blesková rýchlosť.

Okrem Európy pôsobil Štefánik v Severnej a Južnej Amerike, v Afrike, v Ázii, v Polynézii aj v Austrálii. Okrem krajín zoskupených v Rakúsko – Uhorsku pôsobil najmä vo Francúzsku, Španielsku a Taliansku. Navštívil však aj Rumunsko a Rusko.....

V Severnej Amerike plnil misie v USA. V Južnej Amerike pracovne navštívil Brazíliu a Ekvádor. V Afrike bol na študijných cestách v Maroku, Alžírsku a Tunisku. V Rusku pôsobil od európskej časti až po Ďaleký východ. Precestoval niektoré krajiny Strednej Ázie (v súvislosti s cestou do Ura Tjube) a navštívil aj Japonsko a Čínu.

V Polynézii vedecky pracoval na Tahiti a okolitých ostrovoch, navštívil Raiateu, Raratongu, ďalej Nový Zéland, Fidži a iné ostrovy. Zatmenie Slnka ho priviedlo aj na ostrov Vavau v Kráľovstve Tonga.

Na všetkých kontinentoch okrem Antarktídy

Milan Rastislav Štefánik pôsobil vo všetkých svetadieloch okrem Antarktídy. Jeho túžba zavítať aj k ľadovému kontinentu zostala len v platonickvej rovine. Aj tej sa však jeho myseľ a duša dotkla, aj keď jeho vzťah k *ľadovému* kontinentu zostal len v platonickvej rovine.

V knihe „Náš Milan Rastislav Štefánik“, v tejto súvislosti Štefan Štvrtecký hovorí: „Už v máji 1908 sa Milan Štefánik usiloval dostať do expedície na Južný pól, ktorá sa organizovala pod vedením známeho polárneho bádateľa Jeana B. Charcota. Ten s Milanovou účasťou súhlasil. Aj francúzska Akadémia vied podporila Štefánikovu žiadosť. Lenže tá prišla neskoro...“

Diaľková osobná letecká doprava na začiatku 20. storočia nejestvovala. Medzikontinentálnu dopravu zabezpečovala námorná doprava. Na svojich cestách sa Štefánik plavil po všetkých svetových oceánoch. Počas plavby Barentsovým morom z Brestu (1916) do Archangelska a z Murmanska (1917) do Liverpoolu sa „dotkol“ aj Severného ľadového oceánu. Preplavil sa Suezským prieplavom, prešiel Panamskou šijou tesne pred uvedením Panamského prieplavu do prevádzky a spoznal významné prístavy sveta.

Pri plnení úloh Štefánik dvakrát absolvoval cestu okolo sveta. Stal sa prvým známym Slovákom, ktorý obišiel svet. Trasa oboch ciest okolo sveta viedla krajinami a oceánmi tak na severnej ako aj na južnej pologuli. Cesta okolo sveta v rokoch 1910 – 1911 bola motivovaná vedeckým bádáním (prelet Halleyho kométy v Papeete a úplné zatmenie Slnka na Neiafu). Druhú cestu absolvoval ako diplomat a vojak.

Na dlhé obdobie do kategórie „samozrejmosti“ zapadol aj Štefánikov prínos pre slovenské horolezectvo. Svojim prvým výstupom na Mont Blanc v roku 1905 položil základ slovenského horolezeckého výškového rekordu (4 810 m) a stal sa aj držiteľom nezvyčajného *svetového rekordu*. Počas svojich šiestich výstupov na Mont Blanc v rokoch 1905, 1906 a 1908 strávil na vtedy jestvujúcom Janssenovom observatóriu na vrchole Európy spolu 46 dní.

Štefánikov cestovateľský odkaz

Milan Rastislav Štefánik necestoval „na verímboha“... Do sveta odchádzal s jasnými cieľmi a úlohami. Nebol pasívnym cestujúcim.

Svoje cesty si veľmi (musel) dôkladne väčšinou pripravoval sám. Nejedna z nich sa mohla uskutočniť vďaka darom „sponzorov“ a často sa musel kvôli svojim projektom zadĺžiť. Len časť osobných finančných investícií sa mu priamo vrátila. Napríklad dňa 18. decembra udelila Milanovi R. Štefánikovi francúzska Akadémia vied cenu Wilda, Zdôvodnila ju takto: *„Cena dvetisíc frankov sa udeľuje pánovi Štefánikovi za jeho neoceniteľné pozorovania v observatóriu na Mont Blancu, za to, že na vlastné náklady založil observatórium na Tahiti, a za to, že pozoroval prechod Halleyho kométy okolo Slnka a posledné zatmenie Slnka na ostrovoch Tonga.“*

Všade kde bol, mal záujem nielen o svoju prácu a cieľ za ktorým pricestoval, ale aj o krajinu a ľudí. Nedal sa pohltiť len svojimi vedeckými a osobnými problémami, aj keď ich bolo neúrekom a odoberali mu značnú energiu. Dokazujú to jeho *výlety* za poznaním zo základne v Laghoutu kde robil meteorologické pozorovania, ktoré smerovali na juh do 600 km vzdialenej Ghardaie na okrajoch Sahary, či už plavby na lodi Zélée vo Francúzskej Polynézii, alebo jeho exkurzia do vulkanickej oblasti Rotorua na Severnom ostrove Nového Zélandu. Po neúspešnom pozorovaní zatmenia Slnka v Ura Tjube navštívil architektonické skvosty islamského sveta v Strednej Ázii - Samarkand a Bucharu. Navyše cestou späť sa zastavil v Jasnej Poľane, aby sa stretol s Lvom Nikolajevičom Tolstým a jeho lekárom, krajanom Dušanom Makovickým.

Plavby na Zélée mali pre Štefánika všeobecne poznávací prínos. *Nesede!* desať mesiacov v Papeete (toľko trval jeho prvý pobyt na Tahiti) a nečakal pasívne na deň preletu Halleyho kométy. Uskutočňoval aj exkurzie do vnútrozemia ostrova (napr. k jazeru Vaihiria).

Výnimočným dôkazom o Štefánikovej cestovateľskej vnímavosti sú už spomínané fotografie. V čase, keď film bol ešte v plienkach a o filmársko – cestovateľských aktivitách sa ani nechyrovalo, Štefánik používal fotoaparát! (Bol mimoriadne zručný fotograf, pretože prvé zábery boli vysoko kvalifikovane a profesionálne upriamené mimo planétu Zem).

V takýchto situáciách sa Štefánik stával cestovateľom. Cestovateľský odkaz v jeho fotografiách je jedinečný.

Štefánik sa prejavil aj ako zberateľ. V jeho zbierkach sa nachádzali polynézski kamenní bôžikovia, koberce, tkaniny, arabské, perzské a polynézske zbrane, drahý porcelán, predmety z dreva a drevoryty.

Synovec Milana R. Štefánika, Ivan Krno o jeho byte napísal: „Bol to zvláštny byt. Vlastne ani nie byt, ale malé múzeum. Už predsieň bola plná bubnov, šípov a iných zbraní rozličných primitívnych národov...“

V Polynézii získal aj významné exponáty z Gauguinovho diela. Skupina pražských muzeológov v tom čase vysoko zhodnotila predmety, ktoré náš cestovateľ priviezol do Európy: „ ... Celkove lze k Štefanikově zbirce dodat, že může sloužit jako dobrý základ oceánských zbírek vůbec a že vedle obvyklého materiálního inventáře z Polynésie obsahuje i některé jednotlivé předměty mimořádné kvality...“

Kdekoľvek bol vo svete – všade si spomínal na Slovensko a rodné Košariská. Jeho korešpondencia s rodičmi a priateľmi je dojemná a s oficiálnymi osobnosťami korektná.

Kdekoľvek pôsobil – odváďal sa domov vrátil. Aj jeho posledný let smeroval na rodné Slovensko.

Jeho plány vo francúzskej Polynézii toto tvrdenie nevyvracajú. Iste, stavba a chod stáleho astronomického observatória by ho k Tahiti technicky a časovo *viazala* aj na dlhšie obdobia. Je známe, že chcel prenajať plantáže na ostrove Tupai (pri známom ostrove Bora Bora necelých 300km sz. od Tahiti) a že farmári na Tupai mali byť zväčša Slováci. Ďalší dôkaz spätosti s týmto, od domova veľmi vzdialeným kusom sveta. Štefánik by sa však musel často vracieť do hlavného mesta, do Paríža a pre svetobežníka jeho formátu by bolo domov na Košariská, už len „skok“...

Základná téza Štefánikovho cestovateľského odkazu je prostá – na cesty sa treba vydať *s jasným cieľom* a o výsledku cesty *podat' správu*.

Výber z použitej literatúry

* Cestovní data M. R. Štefánika, Bartůšek J., In: Štefánik, (kniha druhá: vzpomínky, dokumenty a jiné příspěvky, redigoval Bartůšek J., Slovenské nakladatelstvo L. Mazáč, Praha – Bratislava 1938, str. 358.

* Ekvádorský zápisník, M. R. Štefánik, úvod Vladimír Polívka (podľa I. vydania Vladimíra Polívku z roku 1928), vydalo Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov spol. s r. o. 2005.

* Hvezdárske články Milana Štefánika, SNM – Múzeum SNR, ved. redaktorka Landová B., Myjava 2003.

- * Hviezdy skryté za oblakmi, Podhorský D., In: Milan Rastislav Štefánik, zborník, Spoločnosť M. R. Štefánika 1990.
- * Korešpondencia Dr. Milana Rastislava Štefánika, úvod a poznámky napísal Polívka V., II. upravené vydanie publikácie Vadimíra Polívku z roku 1928, vydalo vydavateľstvo RECO pre Spolok rodákov M. R. Štefánika v Košariskách v roku 2003.
- * Milan Rastislav Štefánik, Kováč D., v edícii "Profily" vydalo Vydavateľstvo Rak, Budmerice 1996.
- * M. R. Štefánik na observatořích montblanckých, Rajchl R., Říše hvězd, ročník XIII., 1932, č. 5 str. 77
- * M. R. Štefánik slovenský astronóm, Rušín V., Vydavateľstvo ALFA, Bratislava 1991.
- * M. R. Štefánik (Životopisný náčrt), Juríček J., Mladé Letá, Bratislava 1968.
- * Náš Milan Rastislav Štefánik, Štvrtecký Š., Smena, Bratislava 1990.
- * Návraty do Polynézie po Štefánikových stopách, Kele F. – Musil M., Print – Servis, Bratislava 1996.
- * Obrazopis sveta, podtitul „Objektívom Milana Rastislava Štefánika“, Vydavateľstvo Osveta, Martin v spolupráci so SNM v Martine, v tiráži rok vydania neuvedený.
- * Pôl mesiaca na vrcholu Mont Blancu, Štefánik M., Tranovský evanjelický kalendár 1907.
- * Štefánik a Oceánie, Rajchl R., Říše hvězd, ročník XVIII, 1937, č. 5, str. 93.
- * Štefánikova tahitská hvězdárna ve světle dokumentů, Rajchl R., Říše hvězd, ročník XX, 1939, č. 5, str. 121.
- * Štefánik po Gauguinových stopách na Tahiti, Hollar 1937, č. 1.
- * Štefánik (kniha prvá: spomienky a postrehy), redigovali Osuský Š. – Pavlů B., Slovenské nakladateľstvo L. Mazáč, Praha – Bratislava 1938.
- * Štefánik (kniha druhá: vzpomínky, dokumenty a jiné příspěvky), redigoval Bartůšek J., Slovenské nakladateľstvo L. Mazáč, Praha – Bratislava 1938.
- * Zápisníky M. R. Štefánika, vydávají Josef Bartůšek a Jaroslav Boháč, nákladem Památníku osvobození v Praze 1935.
- * Z cesty po severnej Afrike, Štefánik M., Tranovský evanjelický kalendár 1910.
- * Časopis BRADLO, štvrťročník Spoločnosti M. R. Štefánika, Brezová pod Bradlom.
- * Časopis Geografia, Časopis pre základné, stredné a vysoké školy.

Realizáciu projektu LPP-0130-09 „Geovedy pre každého“ podporila:

